

УДК 37.015.3:378

О.А. Кривопишина,

професор кафедри практичної психології та педагогіки

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор психологічних наук, доцент

ТВОРЧИСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НА МУЛЬТИПАРАДИГМАЛЬНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ

Кривопишина О.А.

ТВОРЧИСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НА МУЛЬТИПАРАДИГМАЛЬНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ

У статті представлено результати теоретичного аналізу творчості як предмету сучасних наукових досліджень в умовах мультипарадигмального етапу розвитку психології; розглянуто історію розвитку поглядів на природу творчості та типологію підходів до вивчення творчості сучасними дослідниками психології творчості; уточнено та поглиблено поняття творчості з позиції системного підходу, дано характеристику її основних ознак; доведено продуктивність вивчення творчості з позицій системного підходу та системно-стратегічної концепції творчої діяльності В.О. Моляко.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творчі продукти, креативність, мультипарадигмальний етап, системно-стратегічний підхід.

Кривописьна О.А.

CREATIVITY AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH ON MULTI PARADIGM STAGE OF PSYCHOLOGY DEVELOPMENT

The article presents the results of theoretical analysis of creativity as a subject of modern scientific research in terms on a multiparadigm stage of psychology development; analyzes the history of ideas about the nature of creativity and typology of approaches to the study of creativity by modern psychologists; clarifies the concept of creativity according to the systematic approach, characterizes the main features of creativity, justifies the performance of creativity study according to systematic approach and the systematic and strategic concept of V.O. Moliako's creative activity.

Key words: creativity, creative activity, multiparadigm stage, systematic and strategic approach.

Кривопишина Е.А.

ТВОРЧЕСТВО КАК ПРЕДМЕТ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ НА МУЛЬТИПАРАДИГМАЛЬНОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ПСИХОЛОГИИ

В статье представлены результаты теоретического анализа творчества как предмета современных научных исследований в условиях мультипарадигмального этапа развития психологии; рассмотрена история развития взглядов на природу творчества и типологию подходов к изучению творчества современными исследователями психологии творчества; уточнено понятие творчества с позиции системного подхода, дана характеристика основных признаков творчества; доказана продуктивность изучения творчества с позиций системного подхода и системно-стратегической концепции творческой деятельности В.А. Моляко.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, творческие продукты, креативность, мультипарадигмальный этап, системно-стратегический подход.

Фундаторами психологічної науки виконано ряд досліджень з проблем психології творчості (А.В. Брушлинський, Б.М. Кедров, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, О.К. Тихомиров та ін.); створено величезний корпус наукових праць, психологічних теорій, концепцій, які розкривають

проблемне поле творчого потенціалу особистості (О.О. Бодалев, М.Й. Боришевський, Е.В. Ільєнков, М.К. Мамардашвілі, В.А. Роменець, І.С. Якиманська, М.Г. Ярошевський, та ін.); вивчено системно-структурні характеристики різних видів творчості (Л.А. Венгер, В.В. Давидов, В.М. Дружинін, О.М. Дяченко, Н.С. Лейтес,

О.М. Матюшкін, А.А. Мелик-Пашаєв, В.А. Крутецький, В.С. Мухіна та ін.); досліджено питання специфіки формування творчої особистості (К.О. Абульханова-Славська, А. Дубровіна, Є.О. Климов, Д.Б. Богоявленська та ін.).

Незважаючи на досить тривалу історію розробки проблеми творчості, дотепер немає задовільної (насамперед для самих дослідників) системи поглядів на природу творчості й чіткої та несуперечливої загальної теорії. Це стосується визначень центрального поняття творчості, яких налічується, за дотепним визначенням одного з дослідників, стільки ж, скільки й учених, що займаються проблемами творчості. Деякі автори навіть порівнюють проблему творчості з краплею ртуті, яку неможливо взяти пальцями. За думкою Т. Вуджека («Тренування розуму»): «Творчі здібності є серцевиною інтелекту. І все ж таки спроба дати визначення творчості подібна до спроби взяти й утримати пальцями краплю ртуті. Як тільки вам здається, що ви нарешті схопили її, вона розсипається на безліч дрібних крапель, і вони розбігаються в різних напрямках» (Том Вуджек, 1996). Але всі сходяться в одному: у неможливості дати вичерпне визначення, що викликано різницею підходів до дослідження творчості, приналежністю вчених до різних шкіл, які ставлять на перше місце різні властивості досліджуваного об'єкта й застосовують різні методології.

Ситуація дуже нагадує ту, яка склалася нині у семіотичній теорії з визначенням поняття тексту (і ширше — самої семіотики як науки в її важких відносинах із семіологією). Однак, здається, у цьому варто шукати не негативні, а позитивні сторони. Щодо величезної кількості визначень тексту один із основоположників Тартусько-Московської семіотичної школи Ю.М. Лотман висловився, що таке явище — лавиноподібне наростання кількості визначень терміна — сигналізує про продуктивність пов'язаної з ним ділянки наукового знання. Таким чином, неоднозначність і множинність тлумачення поняття творчості в психологічній науці, як і наявність великої кількості спірних і невіршених питань, варто сприймати позитивно — як велику перспективність цього напрямку.

Метою статті є теоретичний аналіз творчості як предмету сучасних наукових досліджень в умовах мультипарадигмального етапу розвитку психології. Завдання: розглянути сучасний стан вивчення проблеми творчості психологічною наукою; уточнити та поглибити поняття творчості, охарактеризувати її основні ознаки з позицій системно-структурного підходу.

Початок вивчення проблеми творчості прийнято відносити ще до «допсихологічних» часів, коли нею починали цікавитися філософи. Вважається, що перші спроби зрозуміти сутність

і природу творчості були здійснені ще античними філософами (думається все ж таки, що це просто найбільш рання з більш-менш відомих нам епох, напевно, в історії людства існували й інші, ще більш ранні епохи, у які люди вже тоді починали цікавитися проблемами творчості).

Історія розвитку поглядів на природу творчості — одне з найбільш повно й систематично розроблених питань психології творчості. По суті, кожна нова монографія або дисертаційне дослідження, навіть стаття, присвячені творчості (або креативності, або здібностям, тобто суміжним стосовно творчості темам), містить більш-менш ґрунтовне викладення історії поглядів на творчість мислителів і вчених різних епох від античності до наших днів.

Таким чином, чергове просте реферативне викладення не зможе нічого додати до проблеми. У зв'язку з цим нам вбачається доцільним акцентувати увагу на діахронічному зрізі історії розвитку питання, зробленому В.А. Яковлевим у статті, присвяченій філософії творчості в діалогах Платона [8], у якій пропонується по-новому поглянути на історію філософії, через питання про розуміння природи й смислу творчості.

Ще раз підкреслимо — така логіка викладення обумовлена необхідністю намітити нові шляхи дослідження проблеми в умовах такого стану сучасної психологічної науки, який багато дослідників називають кризовим, що викликано не стільки навіть зміною наукової парадигми, скільки одночасним і рівноправним існуванням множини парадигм, з яких жодна не є ні «єдино правильною», ні «помилковою». Тим більше що стан «кризи» містить у собі шляхи виходу з нього — варто тільки поміняти вектор, і тоді «кризова» наука постане як «мультипарадигмальна» (а де як не на стику парадигм, наук тощо можуть з'явитися принципово нові ідеї?).

«У сучасних вітчизняних методологічних роботах стан психологічної науки оцінюється і як *допарадигмальний* (єдина парадигма ще не вироблена), і як *мультипарадигмальний*. Останнє припускає принципову множинність психологічних концепцій у силу багаторівневості психічного й незводимості всіх психологічних реалій до опису в рамках якогось одного пояснювального принципу. Але поняття кризи продовжує використовуватися, оскільки за ним стоїть незадоволеність відсутністю єдиної загальнопсихологічної теорії» [4, 144].

Так само, як лавиноподібне наростання визначень того чи іншого терміна сигналізує про продуктивність пов'язаної з ним ділянки наукового знання, зміна парадигм повинна трактуватися, як показник розвитку науки, а не її стагнації. «Із цього погляду заміна поняття кризи в психології на поняття множинності парадигм — не стільки данина моді, скільки використання

оцінного критерію, що означає в цьому випадку визнання явно прогресивного руху психологічної науки» (С.Д. Смирнов) [5; цит. за: 4, 144].

Як свідчать дисертаційні праці навіть декількох останніх років, на долю дослідників зараз залишається вже тільки нова типологізація підходів до вивчення творчості, у протилежному разі доведеться мати справу з лавиноподібним наростанням не тільки нових визначень творчості, а й усе більш нових викладень історії питання. Тому з метою «ергономічності» процесу дослідження вважаємо найбільш доцільним зупинитися лише на зонах найбільшої продуктивності, тим більше, що нинішній період розвитку не тільки психологічної науки, а й інших, можна назвати періодом метаопису. Так, наприклад, заслуговує на увагу типологія підходів до вивчення творчості, зроблена в дисертаційному дослідженні на вчений ступінь доктора філософських наук В.М. Дармограя [3].

Автор називає наступні напрямки в історії вивчення творчості:

— вивчення проблеми творчої природи свідомості й методологічних аспектів творчості (праці Я.Ф. Аскіна, В.С. Біблера, Д.І. Дубровського, В.О. Лекторського, П.Л. Копніна, О.Г. Спіркіна, В.С. Стьопіна);

— міждисциплінарний підхід до цих проблем (роботи В.Ф. Асмуса, А.С. Карміна, В.Н. Пушкіна, С.П. Поздневої, Є.П. Хайкена);

— проблеми творчості в контексті філософських аспектів природознавства (праці А.О. Горелова);

— питання детермінації творчої діяльності (В.М. Гасілін, М.В. Гончаренко, М.Г. Козін);

— системно-структурні аспекти методологічних проблем творчості (праці Г.С. Батищева, Г.А. Давидова, Е.В. Ільєнкова, В.А. Кайдалова, М.С. Когана, А.М. Коршунова, В.М. Ніколко, В.Ф. Овчинникова, Ю.А. Урманцева);

— культурологічні й художні аспекти творчості (роботи М.О. Бердяєва, М.М. Бахтіна, І.О. Ільїна, Ю.М. Лотмана, Б.С. Мейлаха, Г.П. Менчикова, В.І. Снесара, З.В. Фоміної, Т.А. Чернишової та інших);

— власне методологічні й функціональні аспекти творчості (роботи А.В. Ахутіна, В.П. Бранського, А.А. Кокоріна, О.Т. Москаленко, В.І. Метлова, І.Б. Новика, О.Л. Симанова, Н.С. Тюхіна, В.С. Швирьова, Г.П. Щедровицького, Е.Г. Юдіна);

— проблеми співвідношення творчості й життєвого простору особистості (роботи В.Б. Устьянцев);

— специфічні особливості методологічних аспектів творчості залежно від типу творчої діяльності (роботи О.В. Волошинова, С.В. Нікітіна);

— розробка концепцій творчості: психоаналітична традиція З. Фрейда й К. Юнга (що

припускає в основі творчих процесів функцію підсвідомих механізмів і архетипів як форм колективного несвідомого, котрі проявляються у свідомості особистості в особливих психологічних станах); трактування О. Зельца (який вважав, що в основі творчості лежать сталі закономірні зв'язки духовних процедур і операцій); концепція Ж. Піаже (котрий висував ідею структурної рівноваги інтелектуального характеру, що лежить в основі операцій мислення); пошук значеневих основ творчої активності В. Франклом, теорія продуктивного мислення, розроблена М. Вертгеймером та інші [3].

Ще одна спроба систематичного опису досліджень теорії творчості здійснена С.В. Тришиною у статті «Аналіз проблеми креативності в сучасній психолого-педагогічній науці» [7]. Автор виділяє дві основні групи підходів до вивчення проблеми творчості: дослідження загальнопсихологічної та концептуальної спрямованості (С.Л. Рубінштейн, 1941; Д.Б. Богоявленська, 1983; Я.О. Пономарьов, 1976; О.К. Тихомиров, 1969), у яких обґрунтовувались основи психології творчості, її закономірності й механізми творчої реалізації; експериментально-емпіричні дослідження творчості диференційно-психологічного типу, спрямовані на виявлення, опис, систематизацію особистісних характеристик і здібностей до творчої діяльності.

Так створенням загальнопсихолого-педагогічної теорії творчості займалися Б.Ф. Ломов, Я.О. Пономарьов, О.К. Тихомиров. Етапи творчого процесу (виникнення проблеми, стадія інкубації, інсайтне осяяння, формалізація ідеї, верифікація) досліджували А.В. Брушлинський, Я.О. Пономарьов, Р. Уолесс та інші вчені. Креативність як виникнення особливої чутливості до проблем, пов'язаних із нестачею знань, ідентифікацією труднощів, процесом виникнення припущень і формуванням гіпотез, досліджував Е. Торренс.

Ряду вчених належать дослідження, де проблеми творчості розглядаються в соціальному аспекті: на соціально-психологічному й соціально-управлінському рівнях — детермінантах творчості (В.П. Карцев, М.Г. Ярошевський). Наукові розвідки з проблем організації, а також колективної творчості за допомогою функціонально-рольової диференціації колективу пов'язані з іменами Ч.М. Гаджієва, В.П. Карцева, М.Г. Ярошевського та інших.

Поглядів на креативність як на створення нового продукту або результат творчого мислення дотримуються К. Тейлор, О.К. Тихомиров. Розуміння творчого процесу як створення нового характерно для досліджень А.В. Брушлинського, В.О. Моляко, П.М. Якобсона. Творчість або креативність як особистісна категорія розглядається в аспектах прояву дивергентного мислення

(Дж. Гілфорд, О.К. Тихомиров), актуалізації інтелектуальної активності (Д.Б. Богоявленська, Л.Б. Єрмолаєва-Томіна) або інтегрованої якості особистості (Я.О. Пономарьов, А.В. Хуторський).

Особливо важливим для нашого дослідження є питання про вибір методології. І тут неможливо залишити поза увагою свого роду «метадослідження», присвячене актуальним проблемам психології на сучасному етапі — етапі кризи/мультипарадигмальності, якою є книга Т.В. Корнилової і С.Д. Смирнова «Методологічні основи психології», видана в 2006 році [4]. Теорія діяльності в ній розглядається у двох главах — сьомій («Теорія діяльності як методологічний підхід у психології») і десятій («Методологічні принципи психології»). Автори оперують поняттям парадигми, і в рамках такої термінології (і такого «вирахування» наукових явищ) виявилось можливим нарешті об'єднати світогляд основоположників діяльнісного підходу. Замість звичної в багатьох дослідженнях, присвячених історії вивчення психології творчості, фрази «у працях Л.С. Виготського, О.Р. Лурії, О.М. Леонтьєва та ін.» (смісл якої полягає в тому, що основу теорії діяльності склали окремі, мало пов'язані між собою роботи представників різних галузей науки) автори вводять поняття «культурно-діяльнісної парадигми в психології» (з посиланням тут на роботу О.Г. Асмолова «По той бік свідомості: методологічні проблеми неklasичної психології» [1]).

Поняття парадигми стосовно теорії діяльності (замість звичного терміна «діяльнісний підхід» точніше відповідає тому масштабу й значенню, яких вона набула і для розвитку загальних питань психології, і для теорії творчості: теорія діяльності «стала не одним із принципів, а загальнопсихологічною парадигмою після того, як О.М. Леонтьєвим було обґрунтоване поширення категорії предметної діяльності на внутрішні процеси — процеси свідомості», проблема одиниць аналізу психіки могла тепер розглядатися не в «картезіансько-локківському» протиставленні зовнішнього й внутрішнього, а в контексті їхньої єдності — як єдності структур зовнішньої та психічної діяльності й у такий спосіб «замість двох психологій, що займалися нижчими й вищими формами психічного, у теорії діяльності виникла їхня єдність, пов'язана з ідеєю опосередкування психіки суспільно-історичним досвідом. Ідея Виготського про використання психологічних знарядь як шляху культурного розвитку психічних процесів була доповнена новою — про діяльнісне опосередкування становлення психічного образу й свідомості, про єдність структурного оформлення предметної й психічної діяльності». Про це ж пише І.Д. Бех, наголошуючи, що «духовна цінність, яка набула для людини особистісної ваги, лише тоді стає домінантою її “Я”, коли постійно спонукає до відповідних вчинків» [2, 10].

Варто зупинитися ще на одній важливій проблемі — проблемі визначення творчості й характеристик її основних ознак.

Дотримуючись позицій наукової школи В.О. Моляко, вважаємо за доцільне у якості робочого обрати визначення творчості, яке дають представники системно-структурного підходу: «творчість — це така діяльність людини, в результаті якої виникає щось нове, таке, чого досі ще не існувало» [6, 21], а «продукти творчості — це не тільки матеріальні вироби (будинки, машини, картини), але й окремі ідеї, рішення, просто думки, плоди фантазії, які можуть і не віднаходити матеріального втілення. Іншими словами, творчість — це продукування нового в різних сферах та формах, скажімо, в науці, техніці, мистецтві, педагогіці, у вигляді наукових відкриттів, конструкцій, фільмів, педагогічних ідей» [6, 21]. З точки зору вченого, в об'єктивному плані, про що й стверджують, зокрема, окремі визначення творчості в словниках та енциклопедіях, творчість спрямована на створення нових об'єктів, предметів, ідей у загальносвітовому масштабі, або, принаймні, в масштабах якоїсь галузі науки, техніки, промисловості, медицини тощо.

У психологічному ж плані ми маємо на увазі завжди суб'єктивне переживання творчого розв'язання, виникнення ідеї, незалежно від того, що створюється — чи новий проект заводу, чи розв'язується якась багатьма вже розв'язана задача, але яку вперше розв'язує якийсь конкретний учень чи студент. Тобто про творчість ми можемо говорити кожного разу, коли розв'язується нова для конкретного суб'єкта задача, коли у конкретного суб'єкта вперше виникає певна думка, коли конкретний суб'єкт вперше монтує навіть найпростіший пристрій, а тим більш розробляє новий проект ще не існуючого приладу. Творчими можуть бути і нова конструкція виголошеної фрази, і винайдення нового маршруту в горах чи у місті; творчим може бути жест актора на сцені або нова комбінація в футболному матчі, яку зімпровізував гравець команди» [6, 21].

Заслугує також на увагу система сутнісних характеристик творчого процесу, запропонована Л.В. Яценко у статті «Філософські основи теорії творчості» [9]. Справедливо критикуючи абстрактність або невизначеність більшості основних ознак творчості, які називають дослідники, Л.В. Яценко переконливо показує — на прикладі категорії новизни, — що абстрактність цього критерію впливає хоча б із того, що нове насправді не завжди є творчим, часто воно означає не тільки оригінальне, але й просто інше, наступне, не завжди будучи унікальним або більш високим: «кожний підшипник, що сходиться із конвеєра, — це нова, а не стара деталь» [9]. Окрім того (і це ще більш важливе зауваження),

новизна ніколи не буває абсолютною — у творчій діяльності і її результатах містяться лише окремі краплі нового. «Щоб перетворити перераховані вище критерії творчості в робочі інструменти аналізу, діагностики й експертизи творчих досягнень, потрібно конкретизувати індикатори креативності стосовно кожного класу продуктів. А саме, варто виявити власну міру новизни, соціальної цінності, досконалості, притаманних продуктам різних видів і рівнів творчості. Це є завданням професійних наукових досліджень» [9].

Таким чином, цілком справедливим є зроблене автором зауваження щодо того, що при оцінці творчих результатів необхідно спиратися на весь комплекс критеріїв творчості, до базисних ідей якої, на думку Л.В. Яценко, належать наступні постулати.

1. Творча діяльність є способом буття людини у світі, вона є похідною від історії й культури і повніше за все виражає соціальну сутність людини.

2. До творчості причетні не будь-які форми людської активності, наприклад, поведінка за схемою спроб і помилок, а тільки цілеспрямована діяльність; остання протистоїть аж ніяк не окремим проявам несвідомого, вхідним в інтуїцію, а стихійному, мимовільному перебігу подій, що має місце в природі й у відомій мірі в історії.

3. Невід'ємним атрибутом творчості є свобода, що виникає в самій діяльності й виражається не тільки в контролі людини над природними й соціальними процесами, але й у самооволодінні; свобода у творчості полягає в умінні підкоряти свої думки й дії у поставленій меті й знаходити найефективніший спосіб просування до неї.

4. У творчій діяльності присутні компоненти трьох типів — продуктивні, репродуктивні й рутинні, що виражають різні підходи до культури, до соціальних передумов праці. Головним варіантам співвідношення творчого й нетворчого відповідають два типи діяльності, традиційно іменованої творчою й нетворчою; розходження між ними носять принциповий характер.

5. Продуктивні компоненти творчого процесу забезпечують його результату такі ознаки, як істотна новизна (з позицій суспільства, а не індивіда), соціальна значимість і досконалисть виконання, які складають онтологічний, аксіологічний і естетичний аспекти творчого продукту.

6. Поряд з головними типами співвідношень продуктивних і репродуктивних компонентів існують ще три модифікації нетворчої діяльності, у яких відсутня та або інша група продуктивних дій: псевдотворчість, що імітує творчий пошук, антитворчість, позбавлена аксіологічного

аспекту, і «творчість у собі», що порушує «закони краси»; ці типи діяльності, незважаючи на їхню зовнішню подібність творчому процесу, лежать за межами творчості [9].

Виходячи з вищесказаного, автор дає наступне визначення творчої діяльності: «це соціально обумовлена цілеспрямована творча діяльність, у якій більш повно представлені продуктивні компоненти; вона орієнтована на одержання принципово нових, соціально значимих і доцільно оформлених (естетично досконалих) результатів; творчість є таким атрибутом людини, завдяки якому здійснюються соціально значимі зміни в навколишньому середовищі, розвиток культури й удосконалення особистості» [9].

У результаті теоретичного аналізу наукової літератури можна констатувати, що на сучасному мультипарадигмальному етапі розвитку психологічної науки проблема вивчення творчості пов'язана з низкою труднощів: незважаючи на досить тривалу історію розробки загальної теорії творчості, дотепер немає задовільної системи поглядів на природу творчості й чіткої та несуперечливої загальної теорії; відсутнє вичерпне визначення творчості, що викликано різницею підходів до дослідження творчості, приналежністю вчених до різних шкіл, які ставлять на перше місце різні властивості досліджуваного об'єкта й застосовують різні методології. Водночас неоднозначність і множинність тлумачення поняття творчості в психологічній науці, як і наявність великої кількості спірних і невирішених питань, варто сприймати позитивно — як велику перспективність цього напрямку.

У зв'язку зі зміною загальної наукової парадигми в галузі гуманітарного знання ситуацію сучасного етапу розвитку психологічної науки вважають кризовою, або мультипарадигмальною. З урахуванням зміни загальної гуманітарної парадигми можливий інший погляд на специфіку психологічного дослідження творчості. Отже, необхідно намітити нові шляхи дослідження проблеми. Продуктивним є вивчення творчості з позицій системного підходу та системно-стратегічної концепції творчої діяльності В.О. Моляко. Системно-стратегічна концепція творчої діяльності передбачає тлумачення творчості як органічної складової цілісного психічного потенціалу суб'єкта, що є основою його діяльності. Особливо продуктивним вважаємо положення у рамках цієї концепції щодо сутності творчості, яке переносить акцент із творчості як об'єктивного результату діяльності на особистісний аспект індивідуального переживання процесу створення чогось нового.

ДЖЕРЕЛА

1. *Асмолов А.Г.* По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии : пособ. / А.Г. Асмолов. — М. : Смысл, 2002. — 480 с.
2. *Бех І.Д.* Цінності як ядро особистості / І.Д. Бех // Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. [за заг. ред. О.В. Сухомлинської, ред. П.Р. Ігнатенка, Р.П. Скульського, упоряд. О.М. Павліченка]. — К., 1997. — С. 8–12.
3. *Дармограй В.М.* Методологическая культура творчества : автореф. дис. на соискание ученой степени док-ра философ. наук. : спец. 09.00.03 [Электрон. ресурс] / В.М. Дармограй ; Саратов. нац. ун-т // Саратов, 2006. — 41 с. — Режим доступа : <http://vak.ed.gov.ru/announcements/filosof/DarmograyVM.doc>
4. *Корнилова Т.В.* Методологические основы психологии : пособ. / Т.В. Корнилова, С.Д. Смирнов. — СПб. : Питер, 2006. — 320 с.
5. *Смирнов С.Д.* Методологический плюрализм и предмет психологии / С.Д. Смирнов // Вопросы психологии. — 2005. — № 4. — С. 3–8.
6. Творча діяльність в ускладнених умовах / В.О. Моляко, А.Б. Коваленко, Л.А. Мойсеєнко, В.А. Семиченко, Т.М. Третяк та ін. // [за заг. ред. В.О. Моляко]. — К., 2007. — 308 с. [Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України].
7. *Тришина С.В.* Анализ проблемы креативности в современной психолого-педагогической науке [Электронный ресурс] / С.В. Тришина // Интернет-журнал «Эйдос». — 2006. — (23 июля). — Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0723-3.htm>
8. *Яковлев В.А.* Философия творчества в диалогах Платона [Электронный ресурс] / В. Яковлев // Вопросы философии. — 2003. — № 6. — С. 142–154. — Режим доступа : <http://ec-dejavu.ru/c/Creation.html>
9. *Яценко Л.В.* Философские основания теории творчества [Электронный ресурс] / Л.В. Яценко // Теория и методология творчества : итоги и перспективы. — М. : Изд-во Российской академии наук, 2001. — Режим доступа <http://loschilin.narod.ru/st.doc>

REFERENCES

1. *Asmolov A.G.* Po tu storonu soznaniya: metodologicheskiye problemy neklassicheskoy psikhologii : posob. / A.G. Asmolov. — M. : Smysl, 2002. — 480 p.
2. *Beh I.D.* Tsinnosti yak yadro osobystosti / I.D. Beh // Tsinnosti osvity i vykhovannia : nauk.-metod. zb. [za zag. red. O.V. Sukhomlynskoj, red. P.R. Ignatenka, R.P. Skulskoho, uporiad. O.M. Pavlichenka]. — K., 1997. — P. 8–12.
3. *Darmogray V.M.* Metodologicheskaya kultura tvorchestva : avtoref. dis. na soiskaniye uchenoy stepeni dok-ra filosof. nauk. : spets. 09.00.03 / V.M. Darmogray ; Saratov. nats. un-t // [Elektron. resurs]. — Saratov, 2006. — 41 p. — Rezhim dostupa: <http://vak.ed.gov.ru/announcements/filosof/DarmograyVM.doc>.
4. *Kornilova T.V., Smirnov S.D.* Metodologicheskiye osnovy psikhologii : posob. / T.V. Kornilova, S.D. Smirnov. — SPb. : Piter, 2006. — 320 p.
5. *Smirnov S.D.* Metodologicheskiy plyuralizm i predmet psikhologii / S.D. Smirnov // Voprosy psikhologii. — 2005. — № 4. — P. 3–8.
6. Tvorcha diialnist v uskladnennykh umovakh / V.O. Moliako, A.B. Kovalenko, L.A. Moiseienko, V.A. Semichenko, T.M. Tretiak ta in. // [za zag. red. V.O. Moliako]. — K., 2007. — 308 p. [Instytut psykholohii im. G.S. Kostiuca APN Ukrainy].
7. *Trishina S.V.* Analiz problemy kreativnosti v sovremennoy psikhologo-pedagogicheskoy nauke / S.V. Trishina // Internet-zhurnal «Eidos». — 2006. — (23 iyulya) [Elektron. resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0723-3.htm>.
8. *Yakovlev V.A.* Filosofiya tvorchestva v dialogakh Platona / V. Yakovlev // Voprosy filosofii. — 2003. — № 6. — P. 142–154. / [Elektron. resurs]. — Rezhim dostupa : <http://ec-dejavu.ru/c/Creation.html>.
9. *Yatsenko L.V.* Filosofskiy osnovaniya teorii tvorchestva / L.V. Yatsenko // Teoriya i metodologiya tvorchestva: itogi i perspektivy. — M. : Izd-vo Rossiyskoy akademii nauk, 2001 / [Elektron. resurs]. — Rezhim dostupa: <http://loschilin.narod.ru/st.doc>.

Прийнято до друку — кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Терентьєва (березень 2015)